

FELSEFE DÜNYASI

2014/2 Sayı: 60

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, Süreli ve Hakemli Bir Dergidir.

ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına

Başkan Prof. Dr. Ahmet İNAM

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Ahmet İNAM

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Prof. Dr. İsmail KÖZ

Prof. Dr. Celal TÜRER

Doç. Dr. Levent BAYRAKTAR

Doç. Dr. M. Kazım ARICAN

Araş. Gör. M. Enes KALA

Felsefe Dünyası yılda iki sayı olmak üzere Temmuz ve Aralık aylarında yayımlanır. 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S INDEX ve TUBİTAK/ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Adres

Necatibey Caddesi No: 8/122

Kızılay - Çankaya / ANKARA

PK 21 Yenişehir/Ankara • Tel & Fax: 0 312 231 54 40

www.tufed.org.tr

Fiyatı: 35 ₺ (KDV Dahil)

Banka Hesap No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi

IBAN : TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi ve Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

Alinteri Bulvarı 1256 Sokak No: 11

Yenimahalle/ANKARA

Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32

Basım Tarihi : Aralık, 2014, 750 Adet

Kanıtın Götürdüğü Yeri Takip Eden Bir Filozof: *Antony Flew'un Ateizm'den Vazgeçışı Üzerine*

Emre DORMAN*

Ateizmden teizme ya da teizmden ateizme geçişler daima ilgi ve merak konusu olmuştur. Bu değişimi yaşayan kişiler akademik ya da entelektüel çevrelerce bilinen kişiler olduklarında, haliyle daha da dikkat çekici olurlar. Muhtemelen her iki taraf için de en çok merak edilen şey söz konusu değişimin gerekçeleridir. Sıradan biri iseniz belki neden bu şekilde bir değişim yaşadığınız ve bunun gerekçeleri çok fazla sorgulanmaz. Ancak hayatınızın önemli bir kısmını ateizm ya da teizm müdafaası ile geçirmiş ve şimdi bu kabullerinizde yanıldığınızı itiraf ediyorsanız, bunun nedenlerinin her iki taraf için de ilgi çekici olması kaçınılmaz olacaktır.

20. yüzyılın entelektüel anlamda en etkili ateistleri kim diye sorulsa hiç şüphesiz bu isimlerin başında ünlü İngiliz felsefeci Antony Flew gelecektir. Flew, 2004 yılında New York Üniversitesi'nde düzenlenen bir sempozyumda özellikle yaşamın kökenine dair çalışmaların ortaya çıkarmış olduğu insanı hayrete düşüren, bilimsel ve matematiksel açıdan açıklanması mümkün olmayan tablo karşısında artık bir Tanrı'ya inandığını açıklamış ve bu açıklaması özellikle ateist çevrelerde şok etkisi yaratmıştı. Flew, gerçekten de entelektüel anlamda çok etkili bir düşünürdü. 1950 yılında yayımlanan 'Theology and Falsification'¹ (Teoloji ve Yanlışlama) başlıklı makalesi yıllarca tartışılmış ve bu makale, son yüzyılın en çok basılan felsefi metinlerinden biri olmuştur.² Peki, ne olmuştur da Flew, bir anda

* Acıbadem Üniversitesi, Yrd. Doç. Dr.,

1 Antony Flew, 'Theology and Falsification', *New Essays in Philosophical Theology*, ed. Antony Flew-Alasdair MacIntyre, SCM Press, London, 1958.

2 Antony Flew, *There is A God, How the World's Most Notorious Atheist Changed His Mind*, HarperOne, New York, 2007, s. vii-viii.

yarım yüzyıllık akademik ve felsefi tutumunda devrimsel bir değişim yaşamış ve artık bir Yaratıcı'nın olması gerektiğine inandığını açıklamıştı?

Flew'un söz konusu değişimi bilim, felsefe ve teoloji çevrelerinde önemli bir gündem konusu oldu. Flew'un değişim serüveninin anlattığı *There is A God* (Tanrı Var) isimli çalışmasının önsözünü yazan, din bilim ilişkisi üzerine kitapları ve yazıları ile tanınan Roy Abraham Varghese'in de dikkat çektiği gibi son yüz yıllık dönem içinde temel bir akıma mensup hiçbir filozofun, Flew'un elli yıllık teoloji karşıtı yazılarında görüldüğü kadar sistemli, kapsamlı, orijinal ve etkili bir din eleştirisinde bulunmadığı kabul edilmekteydi. Flew'den önce önde gelen ateizm savunularını, David Hume gibi 'aydınlanma' düşünürleri ile Arthur Schopenhauer, Ludwig Feuerbach ve Friedrich Nietzsche gibi 19. Yüzyıl Alman filozofları temsil ediyordu.³

Yine Varghese, yirminci yüzyıl ateistleri olarak bilinen Bertrand Russell, Sir Alfred Ayer, Jean-Paul Sartre, Albert Camus ve Martin Heidegger gibi yazarların da Flew kadar ileri seviyede bir ateizm savunuculuğu yapamadıkları kanaatindedir. Örneğin Russell'ın, anlaşılması güç bir biçimde, pratik olarak ateist olsa da teknik olarak agnostik olduğunu iddia eden yaklaşımının yanında, septik görüşleri ile ilgili birkaç tartışmalı kitapçık ve cemaat dinini küçük görmesi dışında herhangi orijinal bir şey üretmemiş olduğunu söyler. Yine Russell'ın *Religion and Science* (Din ve Bilim) ve *Why I Am Not a Christian?* (Neden Hıristiyan Değilim?) isimli çalışmaları da ateizmle ilgili sistematik bir felsefe oluşturmaktan uzak sadece makale seçkilerinden ibaret kalmıştır. Russell bu çalışmalarında, kötlük probleminde vurgu yapmış ve orijinal bir takım iddialarda bulunmaktan uzak bir şekilde Tanrı'nın varlığına dair geleneksel iddiaları çürütme yollarına başvurmuştur. Ayer, Sartre, Camus ve Heidegger'in de dine karşı felsefi tartışmaya girme yolu aramanın dışında orijinal bir yaklaşımda bulunmadıkları düşüncesinden hareketle söz konusu yazarlar için de benzer şeylerin söylenmesinin mümkün olduğunu savunmuştur.⁴

Varghese, Flew'un kuşağından W. V. O. Quine ve Gilbert Ryle gibi önemli ateist filozofların varlığı bilinse de onların da Flew kadar kişisel

3 Antony Flew, *There is A God*, s. ix.

4 Antony Flew, *There is A God*, s. ix-x.

inançlarını destekleyecek kitaplar dolusu bir takım iddialar geliştirmek gibi bir girişimde bulunmadıklarını söylüyordu. Bunlarla birlikte Paul Edwards, Wallace Matson, Kai Nielsen ve Paul Kurtz ile J. L. Mackie, Richard Gale ve Michael Martin gibi Tanrı'nın varlığına dair geleneksel iddiaları eleştirel şekilde inceleyerek onları reddeden filozoflar da hiçbir zaman Flew'un yenilikçi yayınları gibi gündemi ve tartışma çerçevesini değiştirmemişlerdi.⁵

Aslında Flew'un yaşadığı değişim öyle bir anda gerçekleşmiş bir değişim değildi. Flew, 1980'lerin başından itibaren modern bilimdeki gelişmelerin de etkisiyle görüşlerini yeniden gözden geçirmeye başladığını ve teoloji karşıtı en önemli iki kitabını Big Bang⁶ Teorisi ve Hassas Ayar⁷ kanıtlarının ortaya konulmasından önce yazdığını söylüyordu. Özellikle bu kadar kompleks bir yaşamın ilk olarak nasıl ortaya çıktığı sorusu, cevaplanması gereken en temel soruların başında geliyordu. Modern bilimin ortaya koymuş olduğu tablo karşısında yaşadığı değişimi şu sözleri ile özetliyordu Flew:

Ateizmden vazgeçişim herhangi yeni bir fenomen ya da kanıt nedeniyle olmadı. Yirmi yıldan fazla bir süredir sürekli olarak bütün düşünce çevrem hareket halindeydi. Bu da doğa ile ilgili kanıtları devamlı olarak değerlendirmemin bir sonucuydu. Sonunda bir Tanrı'nın var olduğunu kabul ettiğimde, bu bir paradigma değişimi değildi. Çünkü Republic (Cumhuriyet) adlı eserinde Platon'un Sokrates için

5 Antony Flew, *There is A God*, s. x.

6 Big Bang (Büyük Patlama) Teorisi, evrenin yaklaşık 13,7 milyar yıl önce tek bir noktadan, çok yoğun ve çok sıcak bir şekilde oluşmaya başladığını yani bir başlangıcı olduğunu; evrenin sürekli genişlediğini ve bu genişlemeyle evrendeki sıcaklığın ve yoğunluğun düştüğünü, buna bağlı olarak evrendeki tüm aşamaların gerçekleştiğini, bu aşamalarda atom-altı dünyadan yıldızlara kadar tüm oluşumların meydana geldiğini göstermektedir. Bkz: Caner Taslaman, *Big Bang ve Tanrı*, İstanbul Yayınevi, İstanbul 2010.

7 Modern bilimin verileri evrenin ve yaşamın varlığını destekleyen çok kritik değerlere sahip olduğumuzu ortaya koymaktadır. 'Hassas Ayar Argümanı' evrenin ve yaşamın ortaya çıkmasını sağlayan koşulların evrensel temel fiziki sabitlerdeki mevcut değerler sayesinde oluşabileceğini, bu temel sabitlerdeki en ufak değişimlerin dahi maddenin, astronomik yapıların, çeşitlilik sahibi elementlerin ve dolayısıyla yaşamın oluşmasına engel teşkil edeceğini ifade etmektedir. Bkz: Richard Swinburne, 'Argument from the Fine-Tuning of the Universe', (ed. John Leslie, *Physical Cosmology and Philosophy* içinde), Macmillan Publishing Company, New York, 1990.

yazdığı gibi benim paradigman hala değişmedi: Kanıtın götürdüğü yeri takip etmeliyiz.⁸

Flew'un Tanrı inancındaki değişimin dini ya da mistik temelli bir değişim olmadığı görülür. Flew daha ziyade doğadan hareket ettiğini ve özellikle kökensel tartışmalara yönelik kanıtların onu bir Tanrı'nın olmasının gerekliliği sonucuna ulaştırdığını ifade etmektedir. Esasen bu, tarih boyunca pek çok doğa filozofunun kullandığı muhakeme yöntemidir. Bu yaklaşım sahiplerine göre doğadaki düzen ve oluşumlar üzerine yapılan gözlem ve akıl yürütmeler doğanın kendi dışında bir açıklamaya ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır.⁹ Bununla birlikte Flew, profesyonel bir filozof olarak tartışmalı olan konularda ilk defa fikir değiştirmediklerinin ve gerçeği bulma arzusunun kaçınılmaz bir sonucu olarak iddianın kendisini götürdüğü yeri takip etme ilkesi de göz önünde bulundurulduğunda bu durumun şaşırtıcı olmaması gerektiğinin altını çizer.¹⁰

Ateist Olma Nedenleri

Bilindiği gibi "Ateizm" terimiyle, Tanrı'nın var olmadığı ya da Tanrı'nın varlığı inancının yanlış bir inanç olduğu iddiası anlaşılmaktadır.¹¹ Ateizm hem teizmin hem deizmin antitezi konumundadır. Kimi yaklaşımlara göre ateist -dar anlamıyla- herhangi bir tanrının ya da tanrıların varlığını kesinlikle reddeden kişidir. Bazılarına göre ise şüpheçiler, materyalistler, pozitivistler ve teizmin iddialarını reddeden herkes ateisttir.¹²

8 Antony Flew, *There is A God*, s. 89.

9 XVI ve XVII. yüzyıllarda özellikle İngiltere'deki bilimsel gelişim ve hareketliliğin referansının baskın bir biçimde teoloji olduğu bilinmektedir. William Turner (1508-1568), William Oughtred (1575-1660), Henry More (1614-1687), Ralph Cudworth (1617-1688), Isaac Barrow (1630-1677), John Ray (1627-1705), John Wilkins (1614-1672), John Wallis (1616-1703) ve Seth Ward (1617-1689) gibi hem teolog hem de doğa filozofu olan bilim adamlarının yanında, Robert Boyle (1627-1691) ve Isaac Newton (1643-1727) gibi teolog olmamalarına rağmen, bilimsel faaliyeti âdetâ dinsel bir görev aşkıyla gerçekleştiren bilim adamları da bulunmaktaydı. Bkz: Charles Webster, "Puritanism, Separatism, and Science", (*God&Nature Historical Essays on The Encounter between Christianity and Science içinde*), ed: David. C. Lindberg-Ronald L. Numbers, University of California Press, Berkeley, 1986, s. 198.

10 Antony Flew, *There is A God*, s. 56.

11 George Alfred James, "Atheism", *Encyclopedia of Religion*, ed: Lindsay Jones. Vol.1, Detroit: Macmillan Reference, USA, 2005, s. 576.

12 Morris R. Cohen, "Atheism", *Encyclopaedia of the Social Sciences*, ed: Edwin R. A. Seligman, Vol. 1, The Macmillan Company, New York, 1951, s. 292.

modern zamanlarda yaygınlaşan anlamı ise “dünyayı yaratan ve ondan bağımsız olarak var olan kişisel bir Tanrı'nın varlığı inancını savunan” teizmin reddedilmesidir.¹³ Klasik ateist yaklaşıma göre herhangi bir tanrının varlığından söz etmek mümkün olmadığı gibi evrenin bir başlangıcının olması da ölüm sonrası bir yaşamın varlığı da mümkün değildir.

Flew, *There is A God* (Tanrı Var) isimli çalışmasında ateist olma nedenlerini ve yaşadığı süreci anlatırken ateist olarak doğmadığını hatta bir vaizin oğlu olarak Hıristiyan bir ailede oldukça dindar biri olarak hayata başladığını ifade eder.¹⁴ Flew gençlik döneminde Metodist Kilise'nin kurucusu John Wesley tarafından vaizlerin erkek çocuklarının eğitimi için kurulan Kingswood Okulu'na gittiğini ve her ne kadar bu okula dinine bağlı ve vicdanlı bir Hıristiyan olarak girse de sebebini bilemediği bir nedenden dolayı dine ve dini konulara karşı hissedilir bir ilgisizliği olduğunu söylüyordu. İbadet etmekteki amacı hiçbir zaman anlamadığını, ilahi okumaktan hoşlanmadığını ve hatta bunlara katılmayacak kadar müzikten uzak kaldığını ifade ediyordu.¹⁵ Yine dini kitapların hiçbir vakit siyaset, tarih, bilim ve neredeyse bütün diğer konularla ilgili kitaplar kadar kendisini heyecanlandırmadığını vurguluyordu. Kiliseye gidip dua ve ibadet etme gibi tüm dini pratiklerin kendisi için sadece sıkıcı bir vazifeden ibaret olduğunun ve hiçbir vakit Tanrı ile konuşmak için içinde en ufak bir his ve istek taşımadığının altını çiziyordu.¹⁶ Flew Tanrı'ya ve dine karşı neden bu kadar ilgisiz ve isteksiz olduğunun nedenini bilmediğini ve bunun kendi içinde makul bir cevabı olmadığını söylüyordu. Aslında Flew'un ateizme geçişinin en önemli ve kolaylaştırıcı sebeplerinden biri, kendisinin de dikkat çektiği gibi Tanrı'ya ve dine karşı içten gelen ilgisizliğiydi. Bu ilgisizlik sebebiyledir ki daha sonradan kendisinin de itiraf edeceği üzere bir Tanrı'nın var olmadığı sonucuna çok çabuk, çok kolay ve sonrasında kendisine de yanlış gelecek bir takım nedenlerden varmıştı.¹⁷ Dolayısıyla uzun bir sorgulama ya da sıkıntı dönemi yaşamadan, zaten ilgisiz olduğu Tanrı'ya inanmayı

13 John Haught, “Atheism”, *Encyclopedia of Science and Religion*, ed: J. Wentzel Vrede van Huyssteen, Vol. 1, New York, 2003, s. 39-41.

14 Antony Flew, *There is A God*, s. 9.

15 Antony Flew, *There is A God*, s. 10.

16 Antony Flew, *There is A God*, s. 10.

17 Antony Flew, *There is A God*, s. 12-13.

tamamen zihninden çıkarması çok zor olmamıştı. Esasen insanların büyük kısmı için bir Tanrı'ya inansa da Ona karşı ilgisiz olma noktasında benzer bir durumun söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Durum böyle olunca da karşı karşıya kalınan olumsuz bir durum ya da manzara sonucunda zaten hayatında kayda değer bir yeri bulunmayan Tanrı'nın tam anlamıyla hayatın dışına çıkarılması zor olmamaktadır.

Flew, on beş yaşında ateizmi kabul ettiğinde, ateist olmak için yetersiz nedenleri olduğunu itiraf ediyordu.¹⁸ Ergenlik döneminde oluşan Tanrı'ya ve dine yönelik tutumunun hayatının önemli bir bölümüne yansıdığını söylerken aynı zamanda on üç yaşımıza kadar inandığımız şeyin ölürken de inandığımız şey olacağı yönündeki bir anket sonucuna dikkat çekiyordu. Ancak buna rağmen aynı zamanda tüm yaşamı boyunca hakikatin ve bilgeliğin yolunda gitme arzusundan bahsediyor ve hiçbir zaman inanç ve kabullerinde kör bir katılığa sahip olmadığını söylüyordu.¹⁹ Ateist oluşunu “gençliğe özgü bir ısrar” olarak tanımladıktan sonra, ateizmini dayandırdığı iki nedene dikkat çekiyordu. Bunlardan birincisi kötülük sorunuydu. Flew'e göre kötülük sorunu sınırsız iyiliğe sahip, her şeye gücü yeten bir Tanrı'nın var olmadığını ispatlayan kesin bir kanıttı. İkincisi ise ‘özgür irade savunması’ ydı. Bu savunma da Tanrı'yı kötülüğü yaratma sorumluluğundan kurtarmıyordu.²⁰ Hiç şüphesiz Flew da pek çok insan gibi bir şekilde inandığı ya da inkâr ettiği şeyleri kendince bir takım sebeplere dayandırmak durumundaydı. Kötülük sorunu ise bu sebepler için oldukça cazip ve parlak bir sorun olarak görünüyordu.

Ateizm Adına Ortaya Koyduğu Temel Görüşleri

Ateist olduğu dönemde Tanrı'ya rahmet, kudret ve aşk sıfatları gibi hiçbir anlamı olmayan bir takım nitelikler atfedildiğine dikkat çeken Flew, dünyada olup bitenler gözlemlendiğinde acı içinde olan ve hastalıktan ölen çocuklar ve benzeri kötülöklere rağmen nasıl olur da iyi ve güçlü olan bir Tanrı'nın var olduğunun iddia edilebildiğini sorguluyordu. O bu durumun Tanrı'nın gücü ve sevgisiyle çeliştiğini söylüyordu. Kötülüğün varlığının, pek çok insanın güçlü ve seven bir Tanrı'ya inanmasında çoğu kez bir

18 Antony Flew, *There is A God*, s. 42.

19 Antony Flew, *There is A God*, s. 11.

20 Antony Flew, *There is A God*, s. 42.

engel teşkil ettiğini ifade ederek teolog Rabbi Eugene Borowitz'in, *The Mask Jews Wear* adlı eserinde Holokost²¹ hakkında yazdığı şu sözlerle dikkat çekiyordu:

Holokost'a izin vermiş olabilen, o esnada sessiz kalmış olabilen, tam arandığı zaman "yüzünü gizlemiş olabilen" herhangi bir Tanrı inanmaya değmezdi. Onun hakkında anlayabileceğimiz şeylerin bir sınırı olabilirdi, fakat Auschwitz²² anlamayı makul olmayacak denli askıya almayı gerektiriyordu. Bu kadar dehşetli bir kötülük karşısında, o iyi ve kudretli olan Tanrı, öylesine anlaşılamazdı ki, insanlar "Tanrı öldü" dediler.²³

Flew'un ateist duruşunun hareket noktasını teşkil eden kötülük sorunu felsefe tarihi içinde önemli bir yere sahiptir. Örneğin *Dialogues Concerning Natural Religion* (Doğal Din Üzerine Diyaloglar) isimli çalışmanın yazarı David Hume, kötülük problemini şu şekilde dile getirmişti:

Tanrı kötülüğü önlemek istiyor da gücü mü yetmiyor? Öyleyse O, güçsüzdür. Yok, gücü yetiyor da kötülüğü önlemek mi istemiyor? Öyleyse o, kötü niyetlidir. Hem güçlü hem de iyi ise kötülük nereden geliyor?²⁴

Mutlak güç ve mutlak ilim sahibi olan bir Tanrı'nın varlığını kabul ederken aynı zamanda dünyada kötülük olduğunu da kabul eden teistler bu iki önermenin ikisinin de aynı anda doğru olamayacağı ve burada mantıksal bir çelişki olduğu konusunda eleştirilmişlerdir. Çünkü birbirleri ile çelişen şeylerin ikisine birden inanmak akla aykırıdır. Bu tutarsızlık suçlaması karşısında Alvin Plantinga'nın, *Free Will Defense* (Özgür İrade Savunma-

21 Holokost sözcüğü Yunanca 'bütün' anlamına gelen 'holos' ve 'yanık' anlamına gelen 'kaustos' tan türetilen, Nazilerin yönetiminde olduğu Almanya'nın II. Dünya Savaşı'nda, -bazı kaynaklarda farklı sayılar verilmekle birlikte- 6 milyon civarında Yahudi'ye yaptığı sistematik soykırımın tercih edilen adı olmuştur. Nazilerin ırkçı politikası sadece Yahudileri etkilememiş, Yahudi kurbanların yanı sıra 100.000 ile 200.000 arasında Çingene de eziyet görüp katledilmişti. Diğer kurbanlar arasında Ruslar ve Slavlar da bulunmaktaydı. Ayrıca 200.000'den fazla bedensel ve psikolojik engelli Alman da ünlü "Ötenazi Programı"nın bir parçası olarak sistematik bir şekilde öldürülmüşlerdi. Kaynak: <http://www.projetaladin.org>

22 II. Dünya Savaşı esnasında Almanya'sının kurmuş olduğu en büyük toplama ve imha kampı.

23 Michael Peterson ve Diğerleri, *Akl ve İnanç*, çev: Rahim Acar, Küre Yayınları, İstanbul, 2006, s. 176.

24 David Hume, *Doğal Din Üstüne Söyleşiler*, çev: Mete Tuncay, İmge Kitabevi, Ankara, 1995, s. 209.

sı) adlı eserinde ortada zannedildiği gibi bir tutarsızlık olmadığını göstermeye çalışması teist düşünürlerin söz konusu probleme verdikleri cevaplar açısından güzel bir örnektir. Plantinga'ya göre, “Tanrı vardır” ve “kötülük vardır” önermelerinin birbirleriyle çelişkili olmadıklarını göstermek yani iki önerme arasındaki tutarlılığı ispat etmenin genel yöntemi için doğruluğu mümkün olan birinci önermeyle tutarlı ve her iki önermeyi de içine alan üçüncü bir önerme bulmaktır. Bu üçüncü önermenin doğru olması ya da doğruluğunun bilinmesi de gerekli değildir. Sadece doğruluğunun mümkün olması gerekir. Çünkü önermeler arasındaki tutarlılığı tespit ederken onların hep birlikte doğru olmalarının imkânıdır önemli olan. Yoksa onların birinin ya da hepsinin fiilen doğru olup olmadığı değildir asıl mesele. Plantinga şu şekilde bir açıklama yapar:

Bazen önemli ölçüde özgür olan (ve özgür olarak, kötülükten daha çok iyilik yapan) yaratıklar olduğu bir dünya, hiç özgür yaratıklar içermeyen fakat diğer her şeyin aynı olduğu bir dünyadan daha değerlidir. Tanrı sadece özgür yaratıklar yaratabilir, fakat onların sadece doğru olanı yapmalarına neden olamaz veya bunu zorunlu kılamaz. Çünkü eğer öyle yaparsa, onlar önemli derecede özgür olmazlar; onlar doğru olanı özgürce yapmazlar. Ahlaki iyiye yetenekli yaratıklar yaratmak için, o halde, Tanrı ahlaki kötüye de yetenekli yaratıklar yaratmak zorundadır; Tanrı hem onları kötülük yapmada serbest bırakıp hem de kötülük yapmaktan alıkoyamaz. Vakti şudur ki, Tanrı önemli derecede özgür olan yaratıklar yaratmıştır; ne yazık ki onlardan bazıları özgürlüklerini kullanmada yoldan çıkmışlardır. İşte ahlaki kötülüğün kaynağı budur. Ancak bu yaratıkların bazen yoldan çıkması ne Tanrı'nın kudretine, ne de O'nun iyiliğine karşı bir delil oluşturur; zira Tanrı ahlaki kötülüğün meydana gelmesini ancak ahlaki iyinin imkânından kesinti yaparak önleyebilirdi.²⁵

Flew'un ateist olduğu dönemde söz konusu iki önermeyi çelişkili gören yaklaşımının hatalı, Plantinga'nın yaklaşımının ise doğru ve tutarlı olduğu, Tanrı'nın varlığı ile kötülüğün varlığı arasında mantıki bir çelişki bulunmadığı gözükmektedir. Nitekim -aşağıda dikkat çekileceği gibi- sonradan Flew, kötülük sorunundan hareketle Tanrı'nın varlığını gösteren delilleri görmezlikten gelemeyeceğimiz

25 Michael Peterson ve diğerleri, *Akıl ve İnanç*, s. 178-179.

gibi kötülüğün varlığının Tanrı'nın yokluğunun delili olmayacağını da anladığını ifade etmiştir.

Teist dinlerin Tanrı ile ilgili tanımlamaları da ateist olduğu dönemde Flew'un bir takım eleştirilerine maruz kalmıştır. Şüphesiz ateist olduğu dönemde Flew'dan varlığa pozitivist bir anlayış dışında yaklaşmasını beklemek oldukça zordur. Flew'a göre bir şeyin var olduğunun iddia edilebilmesi için o şeyin görülebilir, duyulabilir ya da kavranabilir şekilde algılanabilir olması gerekir.²⁶ Nasıl ki bir varlık olarak insan bir bedenden, etten ve kandan oluşuyorsa varlık iddiasında bulunulan şeyin de bu gibi niteliklere sahip olması gerekir. Dolayısıyla Tanrı kavramının bedensiz ve her an her yerde bulunan bir ruh olarak tanımlanması mantıklı değildir.²⁷ Flew'un söz konusu yaklaşımının klasik pozitivist bakış açısından öteye geçemediği görülmektedir.

Flew evrenin kendi dışında bir nedeni olduğu şeklindeki klasik teist iddiaya karşı bunun gerekli olmadığı yani evrenin kendi dışında bir nedeninin de bir açıklamasının da bulunmadığını iddia eden klasik ateist görüşü tekrar etmiştir.²⁸ Flew'a göre evreni kendi dışında bir sebebe dayandırma gibi bir zorunluluğumuz olmadığı gibi evren içindeki tasarım ve düzeni göstererek buradan hareketle evreni bir düzenleyen olduğu sonucunu çıkarmamız da gerekli değildir.²⁹ Flew, doğadaki güzelliklere hayran olmanın gayet normal olduğunu ancak doğadaki güzellikler ile Tanrı'nın varlığı konusunun ayrı konular olduğunu iddia ediyor ve insan dâhil evrendeki tüm varlıkların bilinçsiz ve mekanik kuvvetlerin bir ürünü olduklarını söylüyordu.³⁰ Flew ateist olduğu dönemdeki kabullerinin şiddetini ifade edebilmek açısından teistlerle yapmış olduğu çeşitli tartışmalardaki açıklamalarından alıntılar yapar:

Bir Tanrı olmadığını biliyorum... Tanrı ile alakalı bir inanç sistemi, 'bekâr kocalar ya da yuvarlak kareler' gibi çelişkilidir. Evrenin bir başlangıcının olmadığı ve bir sonunun da olmayacağına inanmaya meyilliyim. Doğrusu bunların herhangi birini tartışmak için yeterli

26 Antony Flew, 'Theology and Falsification', *New Essays in Philosophical Theology*, s. 97.

27 Antony Flew, *God and Philosophy*, Prometheus Books, New York, 2005, s. 46.

28 Antony Flew, *God and Philosophy*, s. 79.

29 Antony Flew, *God and Philosophy*, s. 79.

30 Antony Flew, *There is A God*, s. 73.

gerekçeler olmadığını biliyorum. Canlı organizmaların, cansız materyallerden, oldukça uzun bir dönem içinde, evrim geçirerek oluştuklarına inanıyorum...³¹

Ateizmden Vazgeçiş Nedenleri

Flew, 2004 yılında New York Üniversitesi'nde gerçekleşen bir sempozyumda kendisine, hayatın kaynağına dair yapılan çalışmaların yaratıcı bir Akıl varlığına işaret edip etmediğinin sorulduğunu ve bu soruya cevaben artık ettiğine inandığını söylediğini anlatır. Flew, DNA'nın ortaya çıkarmış olduğu akıl almaz mükemmelliklerin ardında mutlaka üstün bir Akıl olması gerektiğine inandığını ifade etti. Ancak Flew bu açıklamasının, felsefi hayatının başından beri benimsemiş olduğu prensiple yani "kanıtın götürdüğü yeri takip etmekle" uyum içinde olduğunu da vurguluyordu.³² Flew'un Tanrı anlayışındaki değişimi, onun deizme inanmaya başlaması olarak değerlendiren ilim adamlarını görmek mümkündür. Örneğin İngiliz din felsefecisi ve teolog John Hick (1922-...) Flew'un son kitabı hakkında şu şekilde bir yaklaşımda bulunur: "Bu, çalışma hayatının büyük bir bölümünde ateşli bir ateist olan ünlü bir filozofun evrendeki zeki tasarımdan hareketle deizme inanmaya başlamasının ilgi çekici ve okunmaya değer bir hikâyesidir. Bu kitap, önceki ateist yazıları kadar çok tartışmaya neden olacak."³³ Ancak kimi ilim adamları onun bu değişimini teizme geçiş olarak değerlendirirler. Örneğin Amerikalı filozof ve teolog William Lane Craig (1949-...) söz konusu kitap hakkında şu şekilde bir yorum yapar: "Antony Flew, özgür düşünce yoluyla kanıtın götürdüğünü düşündüğü yere, yani teizme gittiğinde, sözde özgür düşünürler tarafından en sert biçimde ithâm edilmiştir. Sanki en affolunmaz günahı işlemiş gibi görülmüştür. Şimdi elinizde anti-teizimden teizme yolculuğunun kişisel hikâyesi bulunmaktadır. Bu kitabı gerçeğin peşinde olan, gerçekten açık fikirli herkese öneriyorum."³⁴

Her ne kadar Flew, inandığı Tanrı'ya geleneksel dinlerin etkisinde kalmadan inandığını ifade etse de yine de onun söz konusu çalışmasının

31 Antony Flew, *There is A God*, s. 67-69.

32 Antony Flew, *There is A God*, s. 74-75.

33 Antony Flew, *There is A God*, (Kitap hakkında övgü yazılarının yer aldığı iç kapak.)

34 Antony Flew, *There is A God*, (Kitap hakkında övgü yazılarının yer aldığı iç kapak.)

satır aralarından, kendisinin yaşamış olduğu değişimi “ateizmden teizme geçiş” olarak ifadelendirdiğini görmek mümkündür.³⁵ Bununla birlikte Flew'un, Gary Habermas ile yaptığı söyleşide Habermas'ın kendisine yönelttiği “Bir defasında bana düşüncelerinizin deizm olarak tanımlanabileceğini söylemişsiniz” şeklindeki soruya “Evet, kesinlikle doğru” şeklinde bir cevap verdiği, aklın ve tasarım delillerinin Tanrı'nın varlığına inanmak için yeterli olduğu noktasında da Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin yazarı Amerika'nın kurucu babalarından ünlü deist Thomas Jefferson'ı örnek gösterdiği görülmektedir. Aslında teistik vahiy düşüncesine de açık olduğunu, fizikçi Gerald Schroeder'in Kutsal Kitap Tekvin 1³⁶ ile alakalı yorumlarından etkilendiğini ama yine de Tanrısal vahyin imkânı düşüncesine çok hevesli olmadığını ifade etmiştir.³⁷

Flew, yarım yüzyıl boyunca ateizmi anlatıp savunmasına rağmen, artık evrenin sonsuz bir Akıl tarafından var edildiği ile hayatın ve çoğalmanın İlâhî bir kaynaktan başladığına inanmasına sebep olan nedenleri kısaca şu şekilde ifade ediyordu:

Şimdi kartlarımı, yani kendi görüşlerimi ve bunları destekleyecek nedenlerimi masaya dizme sıram geldi. Artık evrenin sonsuz bir Akıl tarafından var edildiğine inanıyorum. Bu evrenin karmaşık kanunlarının bilim adamlarının Tanrı'nın Zihni dedikleri şeyi ortaya koyduğuna inanıyorum. Hayatın ve üremenin ilahi bir kaynaktan ortaya çıktığına inanıyorum. Yarım yüzyıldan fazla bir süre boyunca ateizmi açıklayıp savunduktan sonra neden buna inanıyorum? Bunun kısa cevabı şudur: benim gördüğüm şekli ile modern bilimin açığa çıkardığı dünya resmi bunu gerekli kılıyor. Bilim doğanın Tanrı'ya işaret eden üç boyutuna ışık tutuyor. Bunlardan ilki doğanın kanunlara boyun eğdiği gerçeği. İkincisi, hayat boyutu; maddeden kaynaklanan ve zekice organize edilip amacına uygun hareket eden varlık boyutu. Üçüncüsü ise doğanın varlığı. Ancak bana tek başına bilim yol göstermedi. Klasik felsefi kanıtların yeniden incelenmesi de bana katkı sağladı.³⁸

Flew, varlığını savunduğu Tanrı'nın “Aristoteles'in Tanrısı” oldu-

35 Antony Flew, *There is A God*, s. 32.

36 Gerald Schroeder, *The Science of God: The Convergence of Scientific and Biblical Wisdom*, Free Press, New York, 2009.

37 Gary R. Habermas, *Did the Resurrection Happen?: A Conversation with Gary Habermas and Antony Flew*, ed: David Baggett, InterVarsity Press, Illinois, 2009, s. 72.

38 Antony Flew, *There is A God*, s. 88-89.

ğunu söylüyor ve bu Tanrı'nın Müsevî-Hıristiyan geleneğindeki Tanrı anlayışına atfedilen niteliklere benzer pek çok niteliğe de sahip olduğunu ifade ediyordu. Flew'e göre Aristoteles, Varlığa şu nitelikleri atfetmiştir: değişmezlik, maddî olmama, her şeye gücü yetme, her şeyi bilme, birlik ya da bölünememe, mükemmel iyilik ve zorunlu varlık. Flew, Tanrı'yı keşfedişini şu şekilde özetliyordu:

Tanrı'yı keşfimin, doğüstü olgularla hiçbir ilişkisi olmadan bütünüyle saf bir doğallık düzeyinde geliştiğinin altını çizmeliyim. Bu, geleneksel olarak doğal teoloji denilen anlayıştır. Bilinen dinlerle herhangi bir bağlantısı bulunmamaktadır. Ayrıca Tanrı ile ilgili kişisel bir deneyim ya da belki doğüstü veya mucizevî denebilecek bir tecrübe yaşadığımı da iddia etmiyorum. Kısacası Tanrı'yı keşfim inancın değil, aklın bir yolculuğudur.³⁹

Flew, Tanrı'yı keşfinin doğüstü bir unsura değil tamamen doğal nedenlere dayandığını söylerken özellikle üç bilimsel araştırma alanının kendisi için önemli olduğunun ve kanıtlar ışığında meseleyi tartışırken bunları dikkate alacağını altını çizer. Bunların ilki meseleleri derinlemesine düşünen bilim adamlarının dahi kafasını karıştıran ve halen daha karıştırmaya devam eden 'Doğanın kanunlarının nasıl oluştuğu' sorusudur. İkincisi herkes tarafından sorulan malum sorudur: 'Nasıl olmuştur da yaşamın yokluğundan yaşam ortaya çıkmıştır?' Üçüncüsü ise kozmologların filozoflardan devraldıkları 'Evren yani fiziksel olan her şeyin nasıl var olduğu' problemidir.⁴⁰ Flew, söz konusu çalışmasında özellikle doğa kanunları ve yaşamın kökeninin sorgulanması üzerinde durmaktadır. Bu yüzden burada özellikle bu konu hakkındaki görüşlerine yer verilecektir.

Doğa Kanunları ve Yaşamın Kaynağı

Yeryüzünde yaşamın ortaya çıkabilmesi için evrenin başlangıcındaki kritik ayarların hassasiyeti oldukça önemlidir. Bilim adamları tarafından Big Bang'in ilk zamanlarındaki fiziksel kuvvetlerin gücüne, temel parçacıkların özelliklerine, genişlemenin hızı ve temel kozmik parametrelerin hassas ayarına (fine tuning) büyük ilgi gösterilmiştir. Örneğin elektromanyetizm ve çekim kuvveti gibi kuvvetlerin hepsinin belli dar limitler içinde

39 Antony Flew, *There is A God*, s. 93.

40 Antony Flew, *There is A God*, s. 91.

bir güce sahip olması, uzun müddet var olabilecek ve hayatın oluşumuna olanak tanıyacak yıldızların var olması için şarttı. Hayatın karmaşık kimyası, nötron, proton ve elektron maddelerinin hassas ayarı sayesinde mümkündür.⁴¹

Flew'un da benzer yaklaşımlardan etkilenmiş olduğunu görmek mümkündür. Flew önce doğanın kanunları meselesini İlahi Akıl'la sonuca bağlar ve ardından yaşamın kaynağına ilişkin çalışmaların önündeki felsefi zorluğa işaret eder. Flew, yaşamın kaynağına dair mevcut çalışmaların çoğunda bilim adamlarının olayın felsefi boyutuyla pek ilgilenmediklerine, diğer taraftan felsefecilerin de bu konuyla ilgili bugüne kadar çok az şey söylediklerine dikkat çeker. Flew'a göre felsefi çalışmalarda cevaplanmamış olan soru şudur: "Bu akılsız evren, özgün amaçları, üreme kabiliyetleri ve "kodlanmış kimyaları" olan varlıkları nasıl yaratmıştır?"⁴² Flew, "yaşamın kaynağına dair önemli bir çalışma" olarak tanımladığı *Life on a Young Planet: The First Three Billion Years of Life* (Genç Bir Gezegende Yaşam: Yaşamın İlk Üç Milyar Yılı) adlı kitabın yazarı Harvard'da biyoloji profesörü olan Andy Knoll'un bir röportajından alıntı yapar:

Konuyu yaşamın kaynağı, tarihi, bugünkü biyoloji hakkında tüm bildiklerimizi ortaya koyarak özetlemeye çalışırsak, bu konuda siyah bir camın arkasından baktığımızı itiraf etmeliyiz. Bu gezegende yaşamın nasıl, tam olarak ne zaman ve hangi şartlar altında başladığını bilmiyoruz.⁴³

Flew, Uluslararası Yaşamın Kökeni Çalışmaları Başkanı olan Antonio Lazcano'dan da konu ile alakalı bir alıntı yapar:

Yaşamın bir özelliği kesindir ki, zaman içerisinde değişebilen, mevcut bilgilerini depolayabilen ve iletebilen genetik mekanizma olmasaydı yaşam ortaya çıkamazdı... İlk genetik mekanizmanın nasıl ortaya çıktığı da çözülmemiş bir mesele olmaya devam etmektedir.⁴⁴

Lazcano'nun bu sözleriyle, aslında yaşamın kaynağına giden yolun belki de hiçbir zaman bilinemeyeceğinin altını çizdiğini söylüyor Flew. Bu konu hakkında Nobel Ödülü sahibi fizyolog George Wald'ın, "İmkânsız

41 Hans Halvorson, Helge Kragh, 'Cosmology and Theology' *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Stanford University, (<http://plato.stanford.edu/>)

42 Antony Flew, *There is A God*, s. 124.

43 Antony Flew, *There is A God*, s. 130-131.

44 Antony Flew, *There is A God*, s. 130.

olanın yani yaşamın tesadüfler sonucu öylece kendiliğinden ortaya çıktığına inanmanın tercih edildiği” şeklindeki açıklamasına vurgu yapar ve malesef pek çok kişinin kendini buna inandırmaya çalıştığına dikkat çeker. Flew, George Wald’ın “Ortada çok fazla farklı seçenek olmasına rağmen nasıl oluyor da yaşamı besleyen birbirine bağlı ve sıra dışı özelliklere sahip bir evrende yaşıyoruz?” şeklindeki sorusunu alıntılar ve Wald’ın, başlangıçtaki bilimsel hassasiyetlerini sarsacak şekilde son zamanlarda maddi bir evren oluşturan, yaşamın kaynağı olan, anlama ve yaratabilme kabiliyetlerine sahip bilim, sanat ve teknolojiyi yaratabilen canlıları var eden üstün bir Akıl bulunduğuna yönelik kanaatini paylaştığını ve bu denli kompleks bir yaşamın kaynağı için yapılabilecek tek tatmin edici açıklamanın sonsuz ya sahip bir Akıl varlığı olduğunu söyler.⁴⁵

Flew, yaşamın kaynağına yönelik çalışmaların yaratıcı bir Akıl varlığına işaret ettiğine inandığını ilk defa 2004 yılında New York Üniversitesi’nde gerçekleşen bir sempozyumda, herkesi şaşırtacak biçimde şu sözleri ile açıklıyordu:

Evet, artık hayatın kaynağına dair son çalışmaların yaratıcı bir Akıl etkinliğine işaret ettiğini düşünüyorum... neredeyse tamamen DNA araştırmaları nedeniyle. DNA materyalinin yapmış olduğunu düşündüğüm şey şunu göstermiştir ki; (hayatı) üretmek için gerekli düzenlemelerin neredeyse inanılmaz karmaşıklığıyla, bu kadar olağanüstü çeşitlilikteki öğelerin bir arada çalışmasını sağlamak için mutlaka bir akıldan bahsetmek gerekmektedir. Birçok öğenin korkunç karmaşıklığı ve bunların birlikte çalışmalarındaki korkunç incelik. Bu iki öğenin bir araya gelmesi çok düşük bir ihtimal. Tüm bunların hepsinin bana akıl eseriymiş gibi görünmesinin sebebi, ortaya çıkan sonuçların elde edilmesini sağlayan bu korkunç karmaşıklık meselesidir.⁴⁶

Flew söz konusu bu itiraf ve açıklamasının kendisi için son derece önemli bir yön değişikliğini temsil ettiğini ancak her fırsatta vurgulamaya çalıştığı gibi bu değişiminin felsefi hayatının başından itibaren benimsemiş olduğu “Kanıtın götürdüğü yolu izlemek” ilkesiyle tutarlı olduğuna dikkat çekiyordu. Flew, yaşamın kaynağına yönelik eski kabullerini terk etmesinde oldukça etkili olduğunu söylediği yaklaşımlardan biri nükleer fizik profesörü Gerald Schroeder’in şans eseri ortaya çıkan yaşam ihtimali ile

45 Antony Flew, *There is A God*, s. 131-132.

46 Antony Flew, *There is A God*, s. 75.

birçok maymunun bilgisayar klavyesine rastgele basmaları sonucu bir Shakespear sonesi elde etme ihtimali arasında kurmuş olduğu analogiydi.⁴⁷

Schroeder, İngiliz Ulusal Sanat Konseyi tarafından gerçekleştirilmiş olan bir deneyden örnek verir. İçinde altı maymun bulunan bir kafese bir bilgisayar konulur. Maymunların bir ay boyunca bilgisayar klavyesine rastgele vuruşlar yapmaları ve aynı zamanda onu tuvalet olarak kullanmalarından sonra üzeri yazılı elli kâğıt çıktısı alınır ancak söz konusu üzeri yazılı kâğıtların hiç birinde tek bir kelimeye rastlanmadığı tespit edilir. Schroeder 'bir' anlamına gelen 'a' ve 'ben' anlamına gelen 'I' harflerinin İngilizce'deki en kısa kelimeler olmalarına rağmen tek bir kelime dahi oluşmadığının gözlemlendiğine dikkat çeker. Çünkü örneğin 'A' harfi ancak iki yanında da boşluk varsa bir kelime olabilirdi. Klavyede 30 karakter olduğunu dikkate aldığımızda (26 harf ve diğer semboller) tek harfli bir kelime elde etme ihtimali $30 \times 30 \times 30 = 27.000$ 'dir. Dolayısıyla tek harfli bir kelime elde etme ihtimali 27.000 'de 1 'dir. Schroeder daha sonra olasılıkları Shakespeare sonesi analogisine uygular. "Bir Shakespeare sonesi elde etme şansı nedir" diye sorarak şöyle devam eder:

Bütün soneler aynı uzunluktadır. Yapı itibariyle on dört mısradan oluşurlar. Açılış mısrasının, "Seni bir yaz gününe benzetebilir miyim" olduğunu bildiğim sonayı seçtim. Harfleri saydım; bu sonede 488 harf bulunmakta. Klavyedeki tuşlara basarak 488 harfi "Seni bir yaz gününe benzetebilir miyim?" deki gerçek sırada dizme ihtimali nedir? Elde edeceğimiz sonuç 26 'nın kendisiyle 488 defa çarpılması ya da başka bir ifadeyle 26^{488} 'dir. Veya başka bir ifadeyle 10 tabanında 10^{690} 'dır.

Şimdi evrendeki partüküllerin sayısı -kum taneleri değil, protonlar, elektronlar ve nötronlardan bahsediyorum- 10^{80} 'dir. 10^{80} , 1 'in yanına 80 sıfır gelmesi demektir. 10^{690} ise 10 'un yanına 690 sıfırın gelmesi demektir. Evrende bu sayıyı yazmaya yetecek kadar partikül yoktur... Şans eseri bir sone elde etmeniz imkânsızdır. Evrenin 10^{600} kat daha büyük olması gerekir. Buna rağmen hâlâ dünya maymunların bunu her seferinde yapabileceğini düşünüyor.⁴⁸

Flew 'maymun teoremi' olarak adlandırdığı söz konusu yaklaşımın

47 Antony Flew, *There is A God*, s. 75.

48 Antony Flew, *There is A God*, s. 75-77.

yaşamın kökenine dair ortaya atılan birçok rastgelelik saçmalığını çok tatmin edici ve kesin bir şekilde çürüttüğünü ve son derece başarılı olduğunu söyler. Flew'a göre, teorem tek bir sone için bile işlemiyorsa şayet, hayatın kaynağı gibi çok daha karmaşık bir durumun rastgelelikler sonucu oluştuğunu söylemek son derece saçma olacaktır.

Flew, 2004 yılında Habermas ile yaptığı söyleşide Tanrı'nın varlığı ile alakalı olarak en etkileyici delillerin son bilimsel gerçekliklerle desteklenmiş deliller olduğunu, "akıllı tasarım" olarak bilinen delillerin kendisinin söz konusu deliller ile ilk tanıştığı zamankinden çok daha etkili ve güçlü bir hale geldiğini ifade ediyordu. Flew, Richard Swinburne'nin kozmolojik argüman hakkındaki yaklaşımlarıyla ilgili görüşlerini ise şu şekilde özetliyordu:

Eğer Tanrı varsa, O'nun evrenin sınırlarına ve karmaşıklığına sahip bir şey yaratma olasılığı oldukça yüksektir. Evrenin nedensiz yere var olduğu son derece olasılık dışıdır ama Tanrı'nın nedensiz var olduğu çok daha fazla olasıdır. Dolayısıyla evrenin varlığından Tanrı'nın varlığına uzanan argüman iyi bir tümevarımsal argümandır.⁴⁹ Bu görüşün bazı özellikleri üzerinde düzeltmeler yapılması gerekiyor olabilir, fakat evren açıklama isteyen bir şeydir. Richard Swinburne'ün kozmolojik argümanı oldukça umut verici, muhtemelen de doğru bir açıklama sunmaktadır.⁵⁰

Flew'a göre muhtemelen Tanrı'nın varlığına dair en popüler ve akla en yakın argüman tasarım argümanıydı ve her ne kadar kendi ifadesiyle bir zamanlar tasarım argümanını sert bir biçimde eleştirmiş olsa da artık söz konusu argümanın doğru bir şekilde formüle edildiğinde Tanrı'nın varlığına dair inandırıcı bir açıklama teşkil ettiğini anlamıştı. Flew bu sonuca varmasında özellikle iki alandaki gelişmelerin etkili olduğunu söylüyordu. Bunların ilki doğa yasalarının kaynağı ve günümüzdeki saygın bilim adamlarının bu konu hakkındaki görüşleriydi. Diğerisi ise yaşamın kaynağı ve üreme sorusuydu.⁵¹ Flew doğa yasalarından kastettiği şeyin doğadaki düzen ve simetri olduğunu söylüyordu. Bununla birlikte Flew'a göre

49 Antony Flew, *There is A God*, s. 144-145; Bkz: Richard Swinburne, *The Existence of God*, Clarendon Press, Oxford, 2004, s. 152.

50 Antony Flew, *There is A God*, s. 144-145.

51 Antony Flew, *There is A God*, s. 95.

önemli olan nokta sadece doğada gözlemlenen düzenin varlığı değil aynı zamanda bu düzenin matematiksel olarak kesinlik ifade etmesi, birbirine bağlı ve evrensel olmasıydı. Dolayısıyla bu noktada sorulması gereken soru doğanın bu şekilde bir bütün haline nasıl geldiği sorusuydu. Flew'a göre söz konusu soru Newton, Einstein ve Heisenberg gibi bilim adamlarının sordukları ve cevabını Tanrı'nın Akli olarak verdikleri soruydu. Flew günümüzde de alanında son derece önemli çok sayıda bilim adamının doğa yasalarını Tanrı'nın aklının düşünceleri olarak gördüklerine dikkat çekiyordu.⁵²

Flew, Einstein'ın dünyanın kanunlarındaki mantığı açıklayacak yüce bir kaynağın varlığına inandığına dikkat çeker. Bu kaynağa değişik isimler (üstün akıl, sonsuz üstün ruh, üstün muhakeme gücü gibi) veren Einstein'ın bu görüşü bazı ifadelerinde açıkça görülmektedir:

Bilimle ciddi bir şekilde uğraşan herkes, doğanın kanunlarının, insanoğlundan üstün ve saygı duyulması gereken bir ruhun varlığının delili olduğuna inanır... Bilim alanındaki başarılı ilerlemelerden bizzat haberdar olan biri, yaşamda kendini gösteren aklın ve mantığın ihtişamının yarattığı derin saygı duygusundan etkilenir... Benim dindarlığım oldukça üstün bir ruha karşı mütevazı bir hayranlığı içerir ki; bu üstün ruh kendini zayıf ve gelişmemiş akıllarımızla algılayabildiğimiz küçük ayrıntılarda kendini belli eder. Kafamdaki Tanrı fikrini, anlaşılması oldukça zor olan evrende kendini ortaya koyan bu üstün güce duyduğum derin inancım şekillendirmektedir.⁵³

Flew'a göre Tanrı'nın varlığına dair bir kanıt için bilimin tek başına deliller sunması mümkün değildir. Doğanın kanunları, teleolojik yapısıyla yaşam ve evrenin varoluşu; hem kendi varlığını hem de dünyanın varlığını açıklayan bir Aklin ışığında açıklanabilir. Bunun yanında ilahi varlığın keşfedilmesi deneyler ve denklemlerle değil, bunların ortaya koydukları yapıların anlaşılmasıyla gerçekleşir.⁵⁴ Esasen Flew'un bu yaklaşımı daha önce kendisinin de düşmüş olduğu bir hatanın pek çok kişi tarafından da tekrarlanıyor olması sebebiyle dikkat çekicidir. Tanrı'nın varlığına inanan ya da inanmayan insanların önemli bir kısmı Tanrı'nın varlığının kanıtla-

52 Antony Flew, *There is A God*, s. 96-97.

53 Antony Flew, *There is A God*, s. 102-103

54 Antony Flew, *There is A God*, s. 155.

nabilir bir şey olmadığını bu sebeple kişisel bir tercih ya da herhangi başka bir gerekçe sebebiyle inanıp inanmamayı tercih ettiklerini ifade ederler. Oysa deney ve denklemlerin doğrudan kanıt oluşturacakları şey Tanrı'nın varlığı değil ama varlığının göstergeleridir. Yani evren başta olmak üzere varlıklar üzerinde yapılan tüm inceleme ve araştırmalar ilahi varlığın keşfi için pek çok kanıt ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla evrenden ya da yaşamdan Tanrı'ya ulaşma yöntemi sadece bir iman meselesi değil aynı zamanda bilim, felsefe ve mantık tarafından destek gören bir özelliğe sahiptir.

Richard Swinburne'ün de dikkat çektiği gibi esasen akıllı yaşamın sıra dışı ve özel bir açıklama gerektiriyor olması son derece önemli bir sorudur. Her şeyin daha çok açıklanabilmesinin sebebi evrenin akıllı yaşamı içermesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü akıllı yaşam, ortaya çıkabilmek için yüce bir Yaratıcıya ihtiyaç duymaktadır. Aynı zamanda akıllı yaşam, hassas ayar kanıtının dile getirdiği gibi, ancak Tanrı'nın vasıtasıyla olabilecek bir şey olduğundan akıllı yaşamın varlığı aynı zamanda Tanrı'nın varlığının da kanıtı olmaktadır.⁵⁵

Flew'un ateist olmasındaki en etkili düşüncenin kötülük problemi olduğu daha önce de ifade edilmişti. Flew ateist olarak geçirdiği yıllarını aynı zamanda sorgulama ve arayış içinde geçirdiğini ve ilahi varlığı keşfetme yolculuğunu aklın uzun bir hac yolculuğu olarak tanımladığını ifade etmektedir. Kanıtın kendisini götürdüğü yeri takip eden Flew, varlığı için başka bir varlığa ihtiyaç duymayan, değişmez, maddi olmayan, her yerde ve her şeye kadir bir Varlık inancına ulaştığını ifade ediyordu. Flew daha önce acının varlığının Tanrı'nın insanları sevdiği gerçeğine karşı olduğu görüşünü paylaşıyordu. Flew ateist olduğu dönemde makale ve kitaplarına yönelik yapılan eleştirilerin, iddialarını gözden geçirme ve tekrardan sorgulama anlamında kendi üzerinde olumlu etkileri olduğunu söylerken aynı zamanda 'karşı olmak' ve 'bağdaşmamak' arasındaki ayrımı göz ardı etmekte haksız olduğunu itiraf eder.⁵⁶ Şüphesiz kötülük ve acının varlığı ile

55 Richard Swinburne, 'Argument from the Fine-Tuning of the Universe', (ed. John Leslie, *Physical Cosmology and Philosophy içinde*), Macmillan Publishing Company, New York, 1990, s. 154.

56 Antony Flew, *There is A God*, s. 48.

de yüzleşilmesi gerektiğine dikkat çeken Flew, felsefi açıdan bakıldığında artık kötülük probleminin Tanrı'nın varlığından ayrı bir mesele olduğu kanaatine vardığını ifade ediyordu. Zira bilimsel gelişmelerin açık bir biçimde doğanın varlığından hareketle yaratıcı varlığa ulaşmamızı sağladığını, doğa içinde kusurlar olsa da bu durumun onun mükemmel bir Kaynağa sahip olduğu gerçeğini değiştirmedini dolayısıyla Tanrı'nın varlığının nedeni ya da nedensiz kötülüğün varlığına dayanmadığına dikkat çekiyor⁵⁷ ve felsefi iyiliğin varlıkla tanımlanmasını çok sonraları öğrendiğinin altını çiziyordu⁵⁸

Flew, özellikle yaşamın kökenine dair bilimsel açıklamaların ortaya çıkarmış olduğu rastgeleliklere meydan bırakmayan yeni evren ve yaşam tablosu karşısında ateist tutumlarında ısrar eden ve tüm bu kanıtları görmezden gelen eski ateist arkadaşlarına şu temel soruyu sormak istediğini söylüyordu: En azından üstün bir Aklın varlığını düşünmeniz için herhangi bir neden oluşturmak üzere ne olması ya da ne olmuş olması gerekir?⁵⁹

Sonuç

20. yüzyılın en etkili ateistlerinin başında geldiği kabul edilen ünlü felsefeci Antony Flew'un, modern bilimin ortaya çıkarmış olduğu yeni evren ve yaşam tablosundan hareketle artık ateizm düşüncesinden vaz geçerek evrenin ve yaşamın ortaya çıkışının ardında üstün bir 'Güç' ya da 'Aklın' bulunduğunu kabul ettiği görüldü. Bu kabul için ileri sürdüğü gerekçelerin oldukça önemli olduğu görülmektedir. Bilimin ve dinin uzlaştırılmaları mümkün olmayan iki ayrı alan olduğu ve dinin, bilimin ilerlemesinin önüne engel oluşturduğu inancındaki bilim insanları ve düşünürlerle göre bilimsel faaliyetlere metafizik unsurların karıştırılması mümkün değildir. Ancak Flew'un da ifade ettiği gibi tek başına bilim, kökensel sorulara cevap veremez. Dolayısıyla bilimin gösterdiği olağanüstü kritik ayarlara sahip olan evrenin ve yaşamın ilk başlangıç koşulları doğaüstü bir açıklamaya ihtiyaç duymaktadır.

57 Antony Flew, *There is A God*, s. 156.

58 G.R. Habermas, *Did the Resurrection Happen?: A Conversation with Gary Habermas and Antony Flew*, s. 77.

59 Antony Flew, *There is A God*, s. 88.

Bir düşünür ya da bilim insanı için kanıt, kendi görüş ve beklentisinin tüzerinde olmalıdır. John Templeton'ın da dikkat çektiği gibi aslında farkında olmasak da her birimiz henüz keşfedilmemiş mucizelerden oluşan bir okyanus içinde yüzmekteyiz. Bu yüzden kabullerimizi, karşılaştığımız yeni bilgi ve kanıtlar ile gözden geçirmemiz gerekir. Templeton, Einstein'ın "Evrendeki en anlaşılmasız şey evrenin anlaşılabilir olmasıdır" sözüne de dikkat çeker ve ısrarla her şeyde bir kasıt ve amaç aramaya eğilimli olan insanın amaçsız bir evren tarafından tesadüfen ortaya çıkarıldığı fikrinin kulağa fazlasıyla garip geldiğini ifade eder.⁶⁰

Flew'un söz konusu değişiminin teolojik ve felsefi açıdan çeşitli sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Öncelikle tarih boyunca teizm tarafından savunulan evrenin ve yaşamın bir başlangıcı ve bir var edeni olduğu inancının bir kez daha desteklendiğini görmekteyiz. Bu inancı destekleyen kişinin kim olduğundan çok destekleme gerekçelerinin önemli olduğu kanaatindeyiz. Flew tarafından ileri sürülen gerekçelerin büyük oranda bilimsel verileri hareket unsuru yapan felsefi argümanlara dayandığı görülmektedir. Ayrıca Flew'un durumu ve tezleri, özellikle Hume ve Kant'ın Tanrı'nın varlığının kanıtlarını eleştirmesiyle artık bu kanıtlardan hareketle sonuca gitmenin mümkün olmadığına inananların yanıldıklarını ortaya çıkarması açısından da dikkate değer bir özelliğe sahiptir. Öte taraftan Flew'un yaşadığı bu süreç içinde çeşitli teologlarla da görüş alışverişinde bulunması ve söz konusu teologların görüşlerinin kendisine makul gelmesi, bilim insanları, felsefeciler ve teologlar arasında etkileşimi artıran ortamların oluşturulmasının son derece değerli olduğunu göstermektedir. Bu durum, söz konusu alanların arasına duvarlar örerek birbirlerinden ayrıştırılmalarının son derece hatalı olduğunun bir kez daha anlaşılması açısından da son derece önemlidir.

60 John M. Templeton, *The Humble Approach: Scientists Discover God*, Templeton Foundation, Pennsylvania, 1998, s. 19.

Öz

Kanıtın Götürdüğü yeri takip Eden Bir Filozof: Antony Flew'un Ateizm'den Vazgeçiş Üzerine

20. yüzyılın en etkili ateistlerinden biri olan ünlü İngiliz felsefeci Antony Flew'un Tanrı inancı konusundaki düşüncelerini değiştirmesi felsefe dünyasında ilgiyle karşılandı. 17. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar ateist düşünürler, genelde, bilimi dinin karşısında konumlandırmayı temel hareket noktası olarak benimsediler. Ancak 20. yüzyılda, modern bilimin sunduğu verilerden hareketle bir Tanrı'nın var olması gerektiğini felsefi argümanlarla savunan etkili felsefecilere tanık olundu. Bu felsefeciler kozmolojik delil ve tasarım delili gibi teizmin ünlü argümanlarını, yeni bilimsel verilerin ışığında yepyeni bir felsefi formatta sundular. Bu makalede, hem bahsedilen olgu açısından ön plana çıkan bir isim olan hem de ateizmin en etkili ismi olarak gösterilirken Tanrı inancını benimseyen Flew'un yaşadığı dönüşüm ve bunun için ileri sürdüğü gerekçeler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Antony Flew, Ateizm, Kötülük Sorunu, Kozmolojik Delil, Teleolojik Delil.

Abstract

A Philosopher who follows the Path where the evidence leads: On Anthony Flew's Renunciation of Atheism

It was quite surprising when famous British philosopher Anthony Flew who is one of the most prominent atheists of the 20th century declared that he changed his views on the existence of God. From the 17th century until the beginning of the 20th century, atheist philosophers generally accepted that religion and science was opposing each other. But by the 20th century, we witnessed influential philosophers who supported the existence of God with the help of the scientific discoveries. These philosophers presented the well-known theist arguments such as cosmological argument and design argument in a new format in the light of scientific discoveries. In this article, we will focus on how Flew who is an important figure for the facts mentioned above and also a very influential atheist accepted the existence of God referring to these arguments and the phenomena related to his transformation.

Key Words: Antony Flew, Atheism, The Problem of Evil, Cosmological Argument, Teleological Argument.

Kaynakça

- Cohen, Morris R., “Atheism”, *Encyclopaedia of the Social Sciences*, ed: Edwin R. A. Seligman, Vol. 1, The Macmillan Company, New York (1951).
- Flew, Antony, ‘Theology and Falsification’, *New Essays in Philosophical Theology*, ed. Antony Flew-Alasdair MacIntyre, SCM Press, London (1958).
- Flew, Antony, *There is A God, How the World’s Most Notorious Atheist Changed His Mind*, HarperOne, New York (2007).
- Flew, Antony, *God and Philosophy*, Prometheus Books, New York (2005).
- Habermas, Gary R., *Did the Resurrection Happen?: A Conversation with Gary Habermas and Antony Flew*, ed: David Baggett, InterVarsity Press, Downers Grove Illinois (2009).
- Hans Halvorson, Helge Kragh, ‘Cosmology and Theology’ *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Stanford University, (<http://plato.stanford.edu/>)
- Haught, John, “Atheism”, *Encyclopedia of Science and Religion*, ed: J. Wentzel Vrede van Huyssteen, Vol. 1, New York (2003).
- Hume, David, *Doğal Din Üstüne Söyleşiler*, çev: Mete Tuncay, İmge Kitabevi, Ankara (1995).
- James, George Alfred, “Atheism”, *Encyclopedia of Religion*, ed: Lindsay Jones. Vol.1, Detroit: Macmillan Reference, USA (2005).
- Leslie, John, *Physical Cosmology and Philosophy*, Macmillan Publishing Company, New York (1990).
- Lindberg, David. C.-Ronald L. Numbers, *God&Nature Historical Essays on The Encounter between Christianity and Science*, ed: David. C. Lindberg-Ronald L. Numbers, University of California Press, Berkeley (1986).
- Peterson, Michael ve Diğerleri, *Akıl ve İnanç*, çev: Rahim Acar, Küre Yayınları, İstanbul (2006).
- Schroeder, Gerald, *The Science of God: The Convergence of Scientific and Biblical Wisdom*, Free Press, New York (2009).
- Swinburne, Richard, *The Existence of God*, Clarendon Press, Oxford (2004).
- Taslaman, Caner, *Big Bang ve Tanrı*, İstanbul Yayınevi, İstanbul (2010).
- Templeton, John M., *The Humble Approach: Scientists Discover God*, Templeton Foundation, Pennsylvania (1998).